

ДИНАМІКА ПОКАЗНИКІВ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПРОКУРОРІВ

Постановка проблеми. Ця складова наших наукових розробок зумовлена актуальною потребою сучасності у держслужбовцях правових органів з високим рівнем професійної, і зокрема, комунікативної компетентності і обмеженнями системи вищої школи у створенні відповідних умов для необхідної підготовки майбутнього спеціаліста. Результати проведеного констатувального експерименту засвідчили недостатність сформованості цієї властивості у майбутніх прокурорів, які отримують магістерську підготовку: високий рівень професійної комунікативної компетентності визнали лише 31,6% студентів, середній рівень – 48,1%, низький – 20,3%. Все це свідчить про необхідність якісно оновлювати і удосконалювати комунікативну підготовку майбутніх працівників прокуратури у вищій школі.

З позиції теорії та методики професійної освіти комунікативна компетентність тлумачиться як компонент узагальненої оцінки професійної дієздатності. Вона забезпечує адекватність спілкування у різних ситуаціях, з урахуванням наявних у людини відповідних культурних зразків взаємодії.

Комунікативна компетентність майбутніх працівників прокуратури, будучи компонентом загальної професійної компетентності прокурорської діяльності, є продуктом професійної підготовки спеціаліста і визначає ступінь його готовності до професійної діяльності, пов'язаної з різними видами комунікації: виступи у судових дебатах; мовні техніки ведення допиту та очної ставки; мистецтво формулювання і постановки питань; формулювання навідних питань; риторика судових доказів та інше. Це якісна характеристика суб'єкта прокурорської діяльності, що визначається наявністю відповідних професійним функціям комунікативних знань, умінь, здібностей та ступені готовності їх реалізації у професійній діяльності, а також наявністю відповідних професійним вимогам особистісних якостей, що становлять систему цінностей, установок фахівця та виконують регулятивну функцію.

Психологічний зміст комунікативної компетентності не в останню чергу зумовлений принципами професійної діяльності працівників прокуратури України, що визначені «Кодексом професійної етики та поведінки працівників прокуратури»: верховенства права та законності; поваги до прав і свобод людини і громадянина; незалежності та самостійності; політичної неупередженості та нейтральності; толерантності; рівності перед законом, презумпції невинуватості; справедливості та об'єктивності; професійної честі і гідності; конфіденційності; прозорості службової діяльності; утримання від виконання незаконних рішень чи доручень; недопущення конфлікту інтересів; компетентності та професіоналізму; зразковості поведінки та дисциплінованості [1].

У нашому дослідженні зроблено акцент на соціально-психологічному аспекті комунікативної компетентності, що передбачає крім знаннєвої складової, розвиток її особистісних детермінант у спеціально створених навчальних умовах.

Необхідність та ефективність спеціально організованих умов з розвитку загальної та професійної комунікативної компетентності була неодноразово доведена науковцями, які досліджували цю проблему.

Так, Л. Петровська ключовими шляхами формування комунікативної компетентності називає усвідомлення індивідом ситуацій спілкування, самого себе як учасника цих ситуацій та розвитку соціальної перцепції [6; 7].

Ю. Ємельянов стверджує, що комунікативна компетентність, заснована на знаннях та чуттєвому досвіді людини, набувається у соціальному контексті. У вдосконаленні цієї якості відіграють значну роль життєвий досвід, загальна ерудиція людини, мистецтво, а також спеціальні методи навчання [2]. А. Капська, розглядаючи питання підвищення комунікативної компетентності соціальних працівників, вважає за необхідне підсилення внутрішніх установок

фахівця до налагодження й підтримки ефективного спілкування з учасниками соціального процесу [3].

Н. Чепелева [5] ефективною умовою розвитку професійної компетентності студента (майбутнього психолога) у вищому навчальному закладі вважає реалізацію тріади «розуміння – інтерпретація – діалог», оскільки збагачення смислової сфери особистості здійснюється саме в актах взаємодії з іншими через процеси розуміння, інтерпретації та діалогу. Розуміння є критерієм, що вказує на глибину засвоєння інформації (формування знань) і на здатність використовувати знання у практичному досвіді (уміння, навички).

Умовами формування професійно значущих якостей майбутнього психолога за Л. Терлецькою [10] є організація у межах профтрениування (за використання активних соціально-психологічних методів навчання) цілеспрямованого «розгляду» себе та інших людей з метою аналізу та порівняння власної поведінки з професійними еталонами та поведінкою інших; широке використання соціальних механізмів з метою розширення об'єму та вдосконалення професійно важливих якостей (ідентифікація, децентрація, рефлексія, комунікативність) тощо.

О. Низовець [4] отримала у своїх науково-практичних дослідженнях позитивну результативність розвитку когнітивного, емоційного та поведінкового компонентів комунікативної компетентності майбутніх психологів в умовах соціально-психологічного тренінгу.

Отже, огляд наукового доробку дозволяє стверджувати, що комунікативна компетентність базується на основі сформованості певних знань, умінь і навичок. Професійна комунікативна компетентність не може бути сформована стихійно, оскільки передбачає наявність цілого набору професійних та особистісних властивостей, що визначають ефективність комунікативного процесу у заданому виді діяльності. Для її формування необхідно створення відповідних умов та впровадження спеціалізованих заходів для підсилення до оптимально необхідного рівня.

Метою статті є аналіз кількісних та якісних ефектів, отриманих за результатами впровадження спецкурсу «Професійна комунікативна компетентність майбутнього прокурора» у навчальний процес.

Виклад основного матеріалу. Формувальний експеримент проводився на базі Інституту підготовки кадрів Національної академії прокуратури України. У ньому брали участь студенти – майбутні прокурори V-го курсу магістерського рівня підготовки. Загальна вибірка формувального експерименту склала 60 осіб: 30 осіб увійшли до контрольної групи (КГ) і 30 осіб – до експериментальної групи (ЕГ). Вік досліджуваних – 20-25 років. Відбір учасників до експериментальної групи відбувався з урахуванням отриманих у діагностичному зрізі результатів. Зокрема, прослухати спецкурс рекомендувалось тим студентам, які показали занижені результати професійної комунікативної компетентності, а також не заперечувалась участь тих, хто виявляв власне бажання. Обмежувалась лише кількість учасників 30 особами. Формувальний експеримент тривав протягом першого семестру 2013-2014 навчального року. Він складався з трьох етапів.

На першому (початковому) етапі були проведені констатувальні діагностичні зрізи. На основі цих даних були сформовані експериментальна та контрольна групи і перевірена ідентичність їх діагностичних даних з метою створення однакових вихідних умов експерименту. На другому етапі (безпосередньо формувальному) відбувалось впровадження спецкурсу для учасників експериментальної групи. На третьому (контрольному) етапі формувального експерименту відбувалась перевірка результативності розробленого та апробованого спецкурсу з розвитку професійної комунікативної компетентності майбутніх працівників прокуратури на етапі їх магістерської підготовки. Ефективність запропонованих методів перевірялась за допомогою методів математичної статистики, прийнятих у психології: t -критерію Ст'юдента, χ^2 -критерію Пірсона, ϕ -критерію Фішера [9].

Зупинимось більш детально на тому, як відбувалась реалізація цих етапів експерименту. Отже, на початковому етапі було проведено діагностування студентів з метою визначення

основних показників комунікативної компетентності майбутніх прокурорів. До блоку діагностичного інструментарію були включені наступні методи та методики: авторський тест досягнень для визначення знань студентів з основ спілкування; авторська методика оцінки невербальних засобів спілкування; анкета самооцінки професійної комунікативної компетентності студентів; КОС (оцінка комунікативних та організаторських здібностей); тест Л.Терстоуна (для вивчення показників комунікативності, рефлексивності та лідерських якостей); тест К.Томаса (оцінка стратегії поведінки у конфліктній ситуації); тест емпатійних тенденцій В. Бойка; методика Т. Елерса «Діагностика мотивації до уникнення невдач» (мотивація до успіху); методика РСК Роттера (професійна інтернальність).

Оцінка ідентичності вихідних даних учасників експериментальної та контрольних груп відбувалась за показниками авторської анкети самооцінки професійної комунікативної компетентності майбутніх прокурорів. Використання методу кутового перетворення Фішера ϕ^* дозволило статистично встановити значущість відповідності даних двох груп.

У табл. 1 показана динаміка рівнів самооцінки професійної компетентності майбутніх прокурорів у експериментальній та контрольній групах до та після експерименту.

Таблиця 1

Рівні комунікативної компетентності у ЕГ та КГ до та після експерименту

Рівні	ЕГ (n=30)				КГ (n=30)			
	до експерименту		після експерименту		до експерименту		після експерименту	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Низький	8	26,6	1	3,3	7	23,	5	16,6
Середній	17	56,6	18	60,0	17	56,6	19	63,3
Високий	5	16,6	11	36,6	6	20,0	6	20,0

На діаграмах (Рис. 1. (ЕГ) та Рис. 2. (КГ)) добре видно відмінності у показниках самооцінки комунікативної компетентності майбутніх прокурорів до та після експерименту: у експериментальній групі відбулось зменшення низького рівня на 23,3%, з відповідним збільшенням тих, хто відмітив у себе цей рівень, як високий, на 20,0%; у контрольній групі помічено лише незначне зниження низького рівня (на 6,4%) та підвищення середнього (на 6,7%) зі збереженням показників високого рівня.

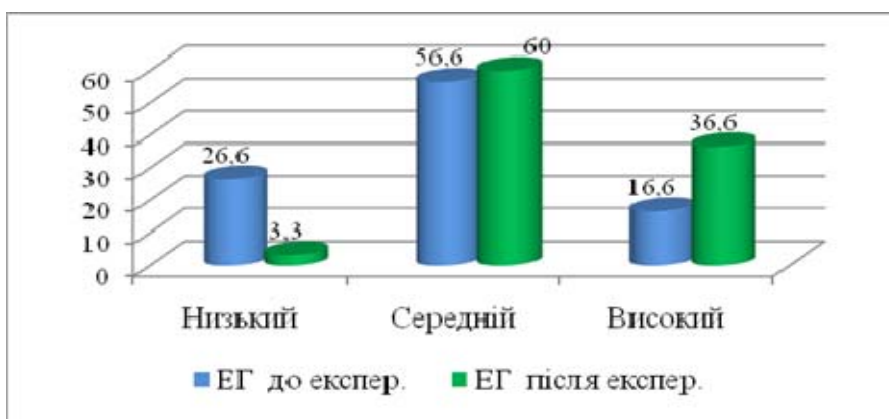

Рис. 1. Рівні самооцінки комунікативної компетентності до та після експерименту у експериментальній групі

У результаті статистичної перевірки за методом χ^2 критерію Пірсона вдалось установити наявність значущих змін показників самооцінок професійної комунікативної компетентності у

учасників експериментальної групи на рівні похибки, що не перевищує 0,05% ($\chi^2_{\text{крит.}} = 43,78$), тоді як у контрольній групі значущих змін не відбулось ($\chi^2_{\text{крит.}} = 2,71$).

Більш детальний аналіз дозволив конкретизувати, які саме показники професійної комунікативної компетентності мали позитивну динаміку (табл. 2).

Рис. 2. Рівні самооцінки комунікативної компетентності до та після експерименту у контрольній групі

Таблиця 2

Середні показники самооцінок комунікативної компетентності у ЕГ та КГ до та після експерименту

N=60

Показники комунікативної компетентності	ЕГ (n=30)			КГ (n=30)		
	до експер.	після експер.	t-критерій	до експер.	після експер.	t-критерій
Уміння вербального спілкування	3,28	4,26	7,02**	3,41	3,44	0,25
Навички невербального спілкування	3,23	4,02	5,82**	3,03	3,08	0,11
Перцептивні уміння	3,16	3,98	6,93**	2,96	3,12	1,21
Лідерські уміння	3,32	3,98	5,11**	3,43	3,45	0,19
Конфліктологічна компетентність	3,16	3,88	5,79**	3,22	3,35	1,42
Ораторські уміння	3,53	3,80	2,31*	3,38	3,41	0,26
Уміння слухати	3,63	4,11	3,24*	3,52	3,55	0,26
Гуманістичні установки у спілкуванні	4,04	4,76	5,79**	3,84	4,08	2,27*
Асертивність	3,13	3,62	3,28*	3,17	3,20	0,27
Відповідальність	4,08	4,23	1,17	4,13	4,21	0,94
Загальний показник	34,56	41,24	4,43**	34,09	34,89	1,16

Примітка: * - похибка на рівні $p \leq 0,05$, ** - похибка на рівні $p \leq 0,01$.

Отже, порівняння середніх показників комунікативної компетентності майбутніх прокурорів у експериментальній та контрольній групах до та після експерименту та визначення статистичних відмінностей результатів за методом t-критерію Ст'юдента показало, що значуща динаміка відбулась переважно в експериментальній групі: сім компонентів цієї властивості

(уміння вербального спілкування, навички невербального спілкування, перцептивні уміння, лідерські якості, конфліктологічна компетентність, гуманістичні установки у спілкуванні) та загальний показник засвідчили зміни на рівні 0,01%, два компоненти – на рівні 0,05% (ораторські уміння, уміння слухати, асертивність), один компонент позитивної значущої динаміки не зазнав (відповідальність); у контрольній групі значуща динаміка зафіксована лише по одному компоненту – гуманістичні установки у спілкуванні на рівні 0,05%. Відсутність змін у показниках відповідальності ми пов'язуємо з їх досить високою межею і до експерименту (4,08 б. в експериментальній групі та 4,13 б. – в контрольній). Більшість учасників експерименту саме цю складову комунікативної компетентності вважали у себе добре сформованою і визначали як рису, що є безумовно необхідною у професії.

На Рис. 3 продемонстровано перевагу у динаміці окремих показників комунікативної компетентності майбутніх прокурорів.

Так, більш значному розвитку в процесі формувальної роботи піддалися уміння вербального спілкування (збільшення середнього бала на 0,98, тобто на 19,6%), перцептивні уміння (збільшення на 0,82 б. або на 16,4%), навички невербального спілкування (на 0,79 б. або 15,8%), конфліктологічної компетентності та гуманістичних установок у спілкуванні (на 0,72 б. або 14,4%). Ці результати виглядають цілком логічно в контексті поставлених у тренінгу завдань на вдосконалення саме навичок вербальної та невербальної взаємодії та конфліктологічної компетентності.

Варто відмітити, що студенти із самого початку поставились з усією серйозністю до роботи у тренінгових заняттях. Майже відсутні були пропуски занять з неповажних причин. Впровадження лекційного модулю спецкурсу до початку тренінгових занять дозволило ведучому, дотримуючись послідовності тематики, все ж таки легко варіювати завданнями та комбінувати їх у одній вправі або грі. Отримані на лекціях теоретичні знання позбавляли необхідності відволікатися на пояснення теоретичного матеріалу, і лише деталізувались у ряді вправ. Наприклад, у грі «Регуляція емоційного стану», спрямованої на відпрацювання технік самоконтролю у напружених ситуаціях взаємодії, учасникам пропонувалось спочатку ознайомитись із конкретними техніками, що збільшують та знижують емоційне напруження; у вправі «Техніки малої розмови» також включений невеличкий підготовчий етап, що містить інформацію про види малої розмови та технічні помилки у її веденні; вправа «Активне слухання», спрямована на відпрацювання технік вербалізації при активному слуханні, включала інформаційне повідомлення про технології; вправа «Відкриті запитання» містила інформаційну складову про типові помилки у постановці запитань та способи їх подолання. Подібний прийом часто використовується у різноманітних тренінгах по засвоєнню, зокрема, комунікативних умінь [7]. У розроблених нами заняттях, ці прийоми відпрацьовувались на професійному для прокурорської комунікації матеріалі. Студенти, працюючи у парах або мікрогрупах, відтворювали уявлені або пригадували бачені у суді або під час прокурорської перевірки на практиці ситуації комунікативної взаємодії за участі прокурора та програвали у сценках з урахуванням нової технології. В подібних вправах високі вимоги до ведучого тренінгу, оскільки треба спостерігати за виконанням завдань у декількох групах. Обов'язковим було обговорення найбільш вдалих варіантів виконання вправ (як еталонних) та невдалих із визначенням помилок, їх причин та можливості усунення. Таким чином досягалась реалізація принципів вагомості та ефективності запропонованих методів. У випадку, якщо хтось із учасників висловлював бажання повторити метод чи техніку з кимось іншим із учасників, на це виділявся час. Для усунення виникаючих проблем з обмеженнями часу, ми закладали до 0,5 години резервного часу для кожного заняття, що завжди себе виправдовувало.

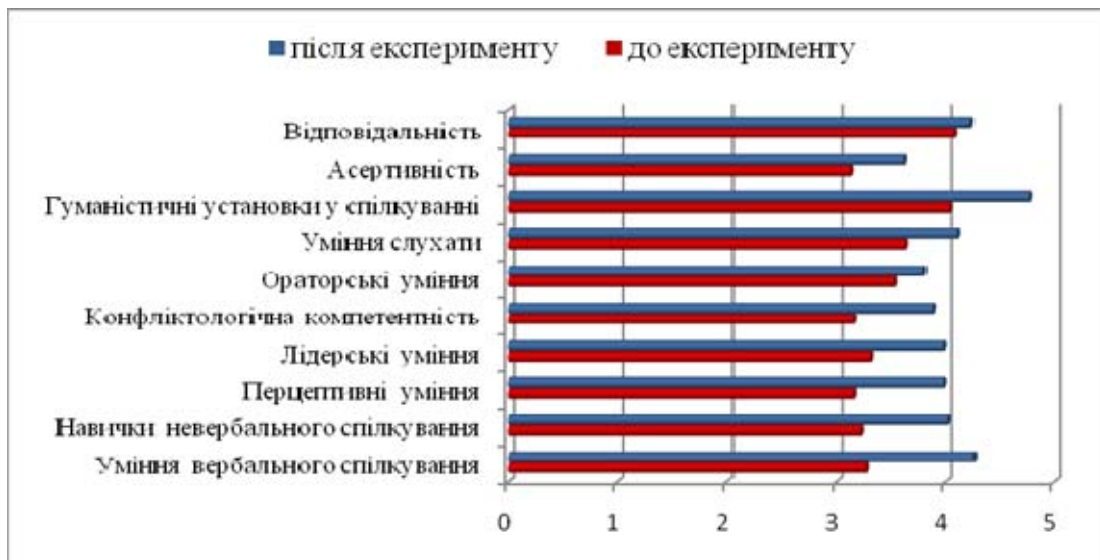

Рис. 3. Динаміка показників комунікативної компетентності майбутніх прокурорів до та після експерименту

Взагалі, тактика по відведенню більшості тренінгового часу на відпрацювання саме різноманітних комунікативних технологій себе повністю виправдала, оскільки, як з'ясувалось у обговореннях після проведення вправ, студенти були мало в них освічені. А тому потребували більш детального ознайомлення з ними і практики виконання.

Також виправданою стала приділена у тренінгу увага до ознайомлення та засвоєння навичок конструктивної поведінки у конфлікті та контролю за власним емоційним станом. Прокурорська діяльність відноситься до однієї з максимально стресогенних у групі професій «людина-людина», оскільки часто пов'язана із спілкуванням зі складним контингентом, незадоволенням з боку різних суб'єктів прокурорських перевірок та дізнань тощо. Насиченість конфліктогенами комунікативного процесу прокурора, підвищує емоційну напруженість у спілкуванні, а тому потребує від фахівця висококваліфікованої підготовки у цих питаннях. Учасники тренінгу відмічали, що ця складова комунікативної компетентності, на їх погляд, чи не найважливіша.

У той же час, розвиток та удосконалення таких властивостей, як, наприклад, відповідальність, гуманістичні установки не були предметом спеціальних вправ, проте рівень їх сформованості явно підвищився в оцінках самих же студентів. Ці досягнення ми приписуємо актуалізації цих питань у дискусіях, диспутах, обговореннях вправ, фільмів, самостійних завдань. Таким чином, фонові присутність означеної проблематики мала позитивні наслідки, стимулюючи майбутніх фахівців до самовдосконалення, саморозвитку, формуючи мотивацію, професійну свідомість, систему професійних цінностей, поглядів, якостей.

Чималу роль відіграли, зокрема, обговорення кадрів з фільмів «Людина на всі часи», «12», «Нюрнберзький процес», у яких загострюються питання цінності людського життя; відповідальності тих, хто має карати або милувати; професійної та особистісної чесності і відваги; справедливості та совісті; принциповості та гнучкості тощо. Яскраві дискусії викликала кінодрама С.Крамера 1961 року «Нюрнберзький процес», що віддзеркалює судовий трибунал над нацистськими злочинцями, серед яких неоднозначною особистістю постає Ернст Яннінг, засуджений юрист та вчений. Так само жвавою була дискусія стосовно конфлікту між Томасом Мором, видатним діячем, юристом, філософом XVI століття та королем Англії Генріхом VIII, що є сюжетною лінією фільму Ф.Циннемана 1966 року «Людина на всі часи».

Таким чином впровадження методик, заснованої на продуктивних формах навчання, що розвивають індивідуальність студента, самостійність його мислення, стимулюють його

комунікативні здібності, соціальну перцепцію, стилістику спілкування тощо, через безпосереднє залучення в інтерактивні форми комунікативної професійної діяльності мали статистично значущий ефект. Зокрема, відбулась позитивна динаміка ряду структурних компонентів комунікативної компетентності майбутніх прокурорів та особистісних якостей, що детермінують її високий рівень. Формувальний експеримент довів, що ефективність впровадження спецкурсу досягається як за рахунок отримання знань в області психології спілкування та тренування комунікативних навичок та вмінь, так і за умови розвитку якостей особистості, що детермінують високий рівень сформованості професійної комунікативної компетентності майбутніх прокурорів.

Література

1. Закон України «Про прокуратуру» // [Електронний ресурс]: http://www.gp.gov.ua/ua/preparation_workers.html
2. Емельянов Ю. Н. Теория и практика совершенствования коммуникативной компетентности :дис. ... д-ра психол. наук. :19. 00. 05 / Ю. Н. Емельянов Л. : ЛГУ, 1990. – 403 с.
3. *Комунікативна професійна компетентність як умова взаємодії соціального працівника з клієнтом* / [за ред. А. Й. Капської]. – К. : ДЦССМ, 2003. – 87 с.
4. Низовець О. А. Особистісні детермінанти розвитку комунікативної компетентності майбутніх психологів. / О.А.Низовець. Дис. на здобуття наукового ступеня канд. психол. наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. / Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – К., 2011. – 286с.
5. *Основи практичної психології: Підручник для студ. вищих навч. закладів.* / Панок В.Г., Титаренко Т.М., [Чепельсва Н.В.](#) — 3-те вид., стер. — К. : Либідь, 2006. — 536с.
6. Петровская Л.А. О природе компетентности в общении./ Л.А. Петровская // Мир психологии. – 1996. – № 3. – С. 10-13.
7. Петровская Л.А. Компетентность в общении. Социально - психологический тренинг./ Л.А. Петровская – М.: Изд-во МГУ, 19ВЭ. – 216 с.
8. Сидоренко Е. В. Тренинг коммуникативной компетентности в деловом взаимодействии. / Е.В. Сидоренко – СПб.: Речь, 2008. – 208 с.
9. Сидоренко Е.В. Методы математической обработки в психологии./ Е.В. Сидоренко – СПб.: ООО “Речь”, 2000. – 350 с.
10. Терлецька Л. Г. Ігри, в які грають дорослі (досвід навчання практичних психологів системи освіти)/ Л.Г.Терлецька // Практична психологія: теорія, методи, технології. – К., 1997. – С. 220-226.

В статье представлены результаты работы, проведенной с будущими прокурорами в процессе изучения спецкурса «Профессиональная коммуникативная компетентность будущего прокурора», который отображает основные современные теоретические и практические подходы к изучаемой проблеме. Показаны результаты контрольного среза изменений показателей коммуникативной компетентности будущих прокуроров. Отмечается положительная динамика ряда структурных компонентов и личностных качеств будущих прокуроров, подтвержденная статистически.

In the article are offered the results of the work, which were conducted with the future public prosecutors in the process of learning special course “Professional communicative competention of the future public prosecutor”, that reflects the main modern theoretical and practical approached to the learning problem. It was achieved the results of control checking of index changes communicative competention of the future public prosecutor. It is marked the positive dynamics of the structural components and personal qualities of future public prosecutors, that was confirmed statistically.

Статтю подано до друку 12.05.2014.